

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

İLAHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

REVIEW OF THE FACULTY OF DIVINITY

Yıl/Year: 20

Sayı/Number: 2

ELAZIĞ - 2015

İKİ ÇAĞ, İKİ ÇEVRE, İKİ KİRLENME: ETOSFER VE EKOSFER

"Göklerin ve yerin mülkü ancak Allah'a aittir"
Nur Suresi, 24/42

*Basmaşa mübarek kademîn ruy-i zemîne
Pâk etmez idî kimseyi hâk ile teyemmüm
Mustafa İzzet Efendi*

Selçuk ERİNCİK*

Öz

İnsanoğlu bir süredir, iki küre ile ilgili, birisinin sorumluluğunun diğerinden daha fazla olduğu, ciddi sorunlarla yüzleşmektedir. Çevre krizinin günümüzün önde gelen bir sıkıntısı olduğu düşünülmektedir. Görmezden gelinemez ve ürkütücü bir olgu olduğu anlaşıldığından beridir, bu konu hakkında yoğun bir tartışma mevcuttur. Kamuoyu, kitle iletişim araçlarının hatta sinemanın tesiriyle, bu sorunun, su kirliliği, hava kirliliği ve küresel ısınma gibi bazı güncel ve görünür yüzlerine oldukça aşinadır. Ancak bize göre bu, gerçek nedenleri Kartezyen düşünceye ve bilim devrimine kadar götürülebilecek daha derindeki felsefi, ahlaki ve antropolojik güdüler ve dönüşümlerden kaynaklanan açık bir sonuçtur. Modern ve postmodern çağ, ahlak ve çevre sorunlarını birlikte dokumuştur. Dolayısıyla, şayet mümkün olacaksa, bu yozlaşmayı durdurabilecek şey, yalnızca vahye dayanan geleneksel hikmettir.

Anahtar Kelimeler: Modernizm, Postmodernizm, Etosfer (ahlakküre), Ekosfer (çevre), Teknoloji.

Two Ages, Two Spheres, Two Pollutions: Ethosphere and Ecosphere

Abstract

Mankind has been facing with some huge problems related to two different spheres one of which bears much more responsibility. The environmental crisis is thought to be a major discontent of the present day. There has been intense debate about this topic since it turned out to be an undeniable and horrific fact. The public is highly acquainted with some popular and visible aspects of that problem such as water pollution, air pollution and global warming because of mass-media and even cinema. However we believe that it is just a self-evident result caused by deeper philosophical, moral and anthropological motivations/transformations whose

---

* Yrd. Doç. Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe Tarihi ABD, e-mail: erincik@divinity.ankara.edu.tr

real reasons can be traced back to the Cartesianism and the scientific revolution. Both modern and postmodern ages have interwoven the moral and environmental problems. So it is only the resurrection of traditional wisdom based on the divine revelation to stop, if possible, this corruption.

Key Words: Modernism, Postmodernism, Ethosphere, Ecosphere, Technology.

Giriş

Geçen asrın ikinci yarısından itibaren maddi/sınai birikimin doğurduğu sonuçların görünür hale gelmesi ile "moda" olan çevre duyarlılığı, ozon tabakasının delinmesi, buzulların erimesi, Çernobil'in sebep olduğu nükleer sızıntı gibi "kült" felaketlerin mahmuzlaması ile hem güncel hem de entellektüel kamuoyunun gündemini meşgul etmeye başladı.

Evet, su, toprak, hava kirlenmiştir, buzullar erimekte ve birçok canlının nesli tükenmektedir. Ne var ki, yıllardır vermekte olduğumuz Çevre ve Din derslerinin ilk haftasında, bu dersi niçin felsefe bölümünün verdiği açıklama babında (nasıldan önce) belirttiğimiz gibi; çevre kirliliğini oluşturan olguların baş göstermesi, bir sonuçtur. Felsefe bir veçhesiyle nedenleri araştırmaksa, bu sonuçları doğuran arkadaki paradigmayı kavramak, sorgulamak ve yargılamak daha ivedidir. Bu çalışmamızda da ekolojik sorunların, menşei modern paradigma olan nedenlerine değinmekle birlikte, bunları kompoze etmeyi yeğleyeceğiz. Düşüncenin dile getirilmesinde acıcılık sağlayacağını düşündüğümüz bu üslup, keza akışkan modernliği ihtiva eden bir yazı için de münasip olacaktır.

Postmodernliğin modernizmi eleştiriyor oluşu, sefelinin yol açtığı sorunları çözdüğü ve kendisinin sorun doğurmadığı anlamına gelmemektedir. Çevre ve ahlak için tehlikeler, ihata edilmesi ve engellenmesini zorlaştıracak biçimler olarak devam etmektedir. Bu bağlamda makalenin sınırları içerisinde, kartézyen felsefe-çevre sorunları ilişkisine atıfların ardından postmodern durum ve öznenin konuya yaklaşımını, teşhis yahut çözümü olup olmadığını tartışmak istiyoruz. Böylece ahlak ve çevre kirliliğinin temellerinin modernlik boyunca atılışına değindikten sonra, ağ toplumunun fail nedeni, kendi bedenine de musallat olan *yıkıcı yaratım* sürecinin öksesi ile nasıl yakaladığını anlamaya çalışacağız. Daha açık konuşmak gerekirse, *homo economicusun* yıktığını *homo consumerin* (tüketici insanın) yapıp yapmadığını, yıkımın farkında olup olmadığını yahut kutsal gökkubbeyi yıkan zelzelenin arkasından gelen bir tsunami mi olduğunu irdelemek istiyoruz. Aslında iki (ç)añ, üç kirlenme diyebiliriz: Modern/fordist

(üretim) ve postmodern/post-fordist (tüketim) çağı ile ekosfer, etosfer ve insanlığın ürettiği organik kültürü aşan, yapay-sanal tabiattaki tefessüh. Ezcümle, *homo digitalis*in avatarı ile var olduğu *yok-alemin*, *teknosferin* kirliliği de ele alınacaktır.

Bu makale bugün tartıştığımız sorunların, niçin sorusunu sormaktan vazgeçip nasıl sorusunu sormaya karar verenler tarafından üretildiğini ve şimdi aynı kişilerin sorun yokmuş gibi göstermek istediklerini¹ ileri sürmektedir. Madem meselenin özü soru sormaktır, biz de kimlerin, nasıl, niçin ve neye sebep oldukları sorularının peşinden ilerlemenin yerinde olacağını düşünüyoruz.

Bu vesileyle, meselenin köklerinin bulunduğu modernizmin, yirminci asrın başlarında kuantum teorisi ile fizik biliminden, Nietzsche, Freud vs. ile de felsefeden yara almasının akabinde yaşadığı meşruiyet kaybına değinmek yerinde olacaktır. Dahası dünya savaşlarının neden olduğu travma ve bilhassa ellili yıllarda yadsınamaz olan çevre sorunları modern paradigmaya karşı kuşkuлары beslemiştir. Henüz birkaç sene evvel "uygar Avrupa'nın" ortasında yaşanan hammadde savaşlarının sebep olduğu büyük yıkımın şoku atlatılamamışken, sanayi devriminin gerçekleştiği ülkenin başkenti Lonra'da hammaddeyi acımasızca kullanmaktan (yani etosfer ve ekosferin birlikte çürümesinden) kaynaklanan hava kirliliği nedeniyle kitlesel ölümler meydana gelmesi bir şeylerin ters gittiğinin enikonu fark edilmesini sağlamıştır. Ayrıca tarımda kullanılan ve kısa vadede ürün artıran ilaçların uzun vadede toprağa, suya, havaya, tabiatın dengesine zarar verdiği, bir yer düzelirken diğer tarafın bozulduğu anlaşıldığında çeşitli çevreci akımlar peyda olmuştur.

Çevreciliğin, "kör bencilliğimize karşı, öznenin, öznelliğimizden ibaret olmadığını"² söyleyen bu akımların birçoğu, *new age spirüalizmi* hatta eko-

¹ Dünyadaki işlerin yansının her şeyi olduğundan farklı göstermek üzere yapıldığı kanısını, özellikle bugünün dünyası söz konusu olduğunda, biz de paylaşıyoruz ve çalışmamız boyunca soruna bu zaviyeden bakacağız. Bkz. Geoffrey Miller, *Tüketimin Evrimi*, çev. G. Vadar, Alfa Yay., İstanbul, 2012, s. 129.

² Armağan Öztürk, "Doğanın Sömürülmesine ve Doğal Olanın Nesneleştirilmesine karşı Çıkanlara Karşı", *Prometeus Ateşi*, Lotus Yay., Ankara, 2013, s. 223. Yazara göre doğayı sömürerek zenginleşen ülkelerin gelişmekte olan ülkelere çevreciliği tebliğ etmesi haksız rekabettir ve fakirin kendine yetişmesini engellemek için taktığı prangadır. Doğaya dönelim sloganları da yeni bir şeyler satmak için uydurulmuştur. s. 224-225. Zaten dönülmek istenen doğa eski doğa, kuşlar, böcekler, sincaplar, serin sular değil -ileride değineceğimiz nesne ormanını andırıcısına- reklam endüstrisinin yarattığı hayali doğadır. s. 226. Yazar, bu makalesinde çevreci akımları kapitalizmin koçbaşı gören fikirler sunuyor.

teolojik yahut *eko-apokaliptik*³ nitelikler taşımaktaydı. *Ahimsa*⁴, *Chipko*⁵, *Gaia hipotezi*⁶, *ekofenizm*⁷, *yeryüzü etiği*⁸, *derin ekoloji*⁹, *ekotaj/ekoterörizm*¹⁰ gibi çevreci akımlar problemler karşısında el fehma ile yol bulmaya çalıştılar. El fehma ile zira malum olduğu üzere bütün aşklar gibi bilim, ilerleme, verimlilik, teknoloji, büyüme, üretim aşkının gözü de bakar-kördü. Yaşanan acıların yaptığı sarsıntı, aydınlanma aklına, bilimine duyulan aşk körlüğünden geçici olarak kurtarır gibi oldu ve flu da olsa bir şeyler görülmeye başlandı. Fakat sistem proleteryaı zincirlerinden başka kaybedeceği pek çok şeyle donatıp kendisine eklemleyerek erken dönem krizini ertelediği gibi, bu krizden de odağını başka yere kaydırmak sureti ile yeni bir *zeitgeist* yaratarak sıyrılmaya çalıştı.¹¹

Özetle oyun, durumu hiç sezemeyen, sezer gibi olduğunda sayısız ayartıcı ile yeniden uyuşturulan yahut bir şeyler sezse ve zihninde hep bir "kıymık" olsa da parçaları birleştiremediği için, kendisini eyleme geçemeyecek kadar yalnız ve iradesiz hisseden birey-kitle üzerine kurulmuştur. Nihayet bilim kökenli uygarlık, geleneksel dünyanın bir şekilde teskin etmeye çalıştığı

³ Bkz. M.S. Mayerson, "Disaster Movies and the "Peak Oil" Movement: Does Popular Culture Encourage Eco-Apocalyptic Beliefs in the Unites States?", *Journal for the Study of Religion, Nature and Culture*, V. 7.2, Equinox Publishing, 2013, s. 289-314.

⁴ Hiçbir canlıyı incitmeme anlamına gelen Hint/Caynizm öğretisi.

⁵ Hindu dilinde sanılmak anlamına gelen bu kelimeden mülhem bir akımdır. Hindistan'da bir bölgede kesilmek istenen ağaçlara sarılarak kesimi önleyen köylü kadınlardan ötürü bu ismi almıştır. Kamuoyuna sıklıkla yansıyan kendilerini çeşitli vesilelerle çeşitli yerlere zincirleme şeklindeki çevre eylemleri kaynağını buradan almaktadır. Ekofeminizm içinde de değerlendirilir. Bkz. Joseph R. Des Cardins, *Çevre Etiği*, çev. R. Keleş, İmge Yay., Ankara, 2006, s. 471-495.

⁶ Dünyanın kendi kendini düzenleyen süper organizma olduğunu söyleyen ve ismini mitolojideki yeryüzü tanrıçası Gaia'dan alan görüş.

⁷ Tabiata hükmetme arzusunun, kökeni dinlere kadar giden ataerkil düşüncenin yani erkeğin kadın karşısındaki üstünlüğünün tezahürü olduğunu söyleyen, toplumsal cinsiyete vurgu yapan feminist çevreci akım. Des Cardins, *Çevre Etiği*, s. 471-495.

⁸ Aldo Leopold'un etiği, toprağı, bitkileri ve hayvanları da içine alacak şekilde genişletmesidir. Bkz. Des Cardins, *Çevre Etiği*, s. 345-394.

⁹ "Doğanın, insanların ihtiyaçlarından, çıkarlarından ve iyiliğinden ayrı bir değeri yoktur" şeklinde anlaşılan *Sığ Ekolojiden farklı* olarak "doğanın, insanların çıkarlarından bağımsız, kendi başına değeri vardır" görüşünü savunan ve A. Naes'in geliştirdiği görüş.

¹⁰ Çevreye zarar verdiğini düşündükleri kurum, kişi ve araçlarına zarar vermeye, saldırı düzenlemeye kadar vardırıan radikal tutum ve davranışlardır.

¹¹ Henry Ford'un tabiri ile Ford fabrikasında çalışan işçi üretiminde katkısı bulunduğu arabayı alabilsin diye ücretini arttırıp, yabancılaşma kuramının en azından o türevi ile oyun dışına itilmesini sağlayarak yapılması kapitalizmin konformizm yaratma maharetine örnektir. İşçiye birkaç bin dolar verip hafta sonu barlarda, stadyumlarda, AVM'lerde geri almak daha kıvrak bir siyaset olduğu için "kaybedecek çok şeyleri olan işçi sınıfı" zincirlerini tercih etmiştir.

nefsin bendlerini yıkarak, adeta Mr. Hyde'ı serbest bırakmıştır.¹² İşte bu noktada, bendin gövdesine, ağır bir tazyik uygulayıp, yekpare yapısını zayıflatan gelişmelerin yaşandığı zamana yoğunlaşmak maksadımız için yararlı olacaktır.

Modern/Kartezyen ve Bilimsel Temeller

Çevre ile ilgili külliyatta çevre sorunlarının, genellikle Orta Çağ'ın dinsel dünya görüşünden sapmanın sebeplerinden olan Bacon-Descartes kartezyen çizgisine, Kopernikus, Galileo, Newton mekanizmine kadar götürüldüğü malumdur. Elbette evvelinde, nominalizmin bütünü parçalayıcı ve bilim ile dini ayırıcı tesiri vardır fakat "bilgi güçtür" düsturu bu hususta dönüm noktasıdır. "Bilimle ilgisi olmayan"¹³ bir bilim savunucusu olan Bacon putları kırmaktan söz etmişse de, asıl put kırıcının Descartes olduğunu ve baltayı öznenin boynuna astığını söyleyebiliriz. Bacon'a göre tabiatın hâkimi ve yorumlayıcısı olarak insan, onu anlayabilir ve onunla baş edebilir.¹⁴

Modern uygarlığı özetleyen bir kelime vardır. Hümanizm. Her şeyi insancıl boyutlara indirgemek, üst düzeydeki ilkeleri hesaba katmamak, yeryüzünü fethetmek bahanesi ile gökyüzünden yüz çevirmek (gökyüzünü feshetmedikçe yeryüzü fethedilemezdi) söz konusu idi. Daima tatmin olabileceğinden daha fazla suni ihtiyaçları olan¹⁵ çağdaş insan, tabiatı, yararlandığı ama sorumluluk hissetmediği bir fahişe gibi gördü. Fakat durum

¹² *Dr. Jekyll ve Mr. Hyde*, Stevenson'un meşhur çift kişilikli karakter(ler)idir. Bir bilim adamı olan Dr. Jekyll'ın bulduğu iksiri içmesiyle, içinden "görülmemiş bencilliği ve sadece bulunduğu anı düşünen" ve onun kötü tarafı olan Mr. Hyde çıkar ve bir süre sonra bilim adamına egemen olur. "Hyde ve Jekyll'ın Tuhaf Hikâyesi" intiharla biter. Modern insanın serüvenine benzerliği açık olan bu alegorik anlatımın dikkat çekici yanı, canavann, cahil birinin değil, saygın bir bilim adamının (kendi bulduğu iksirin kölesi olması sebebiyle) içinden çıkmasıdır. (Hikâyeyi, Nietzsche'yi gönendirir şekilde, "Dionysos'un Apollan'a" galebe çalması olarak da görebiliriz.) Kısaca deha, kötülüğe, tutkuya hâkim olamamış ve onun arzularına Melville'in *Katib Bartleby*'si gibi "yapmamayı tercih ederim" diyememiştir. Biz de çalışmamızda ahlak ve çevre sorunlarını doğuran süreci bu şekilde değerlendirip, ileride değineceğimiz gibi, gösteri dünyası ile sürekli "sadece yap" mesajını veren bir kültürde "yapmamayı tercih etmenin" imkânına dair kuşkulara işaret edeceğiz. Bkz. Robert L. Stevenson, *Dr. Jekyll ve Mr. Hyde'un Tuhaf Hikâyesi*, çev. O. Çakmakçı, Bordo Siyah Yay., İstanbul, 2013. Ayrıca bkz. Herman Melville, *Katib Bartleby*, çev. İ. Özdemir, Kırmızı Kedi Yay., İstanbul, 2014.

¹³ John Henry, *Bilim Devrimi ve Kökenleri*, çev. S. Değirmenci, Küre Yay., İstanbul, 2008, s. 35.

¹⁴ Francis Bacon, *Novum Organum*, çev. S. Önal, Say Yay., İstanbul, 2012, s.119.

¹⁵ Rene Guneon, *Modern Dünyanın Bunalımı*, çev. M. Kanık, Risale Yay., İstanbul, 1986, s. 47.

o aşamaya gelmiştir ki fahişenin gönül eğlendirilecek hali bile kalmamıştır.¹⁶ Bu Bacon'un tabiatı dışıl (she) tanımlaması ile de uygundur. Tanrıyı baba figürü olmaktan çıkarıp, büyük bir saatçi haline getiren¹⁷ Kopernikus devrimi ise teomorfik özellikleriyle merkezde olan insanı kaderinin sahnelendiği dünya ile birlikte kâinatın merkezinden uzaklaştırdı. Böylece Prometheusçu hümanizm, Tanrı karşısında özgür ve muzaffer bir akıl düşüncesi üzerinde yeni bir dünya arayışına¹⁸ girişti. İnsanın aşkınla bağı kopartılarak, (Prometheusçu) bir isyanın taşları döşeniyordu. Düşmüş insanın fikirlerinin doğru ve yanlışın ölçüsü olacağı adımı atmak ise Descartes'e kalmıştı. Ruhla maddeyi tamamen ayıran kartezyen cerrahi operasyon¹⁹ bilim ve felsefeye hâkim olunca, mekanik tabiat anlayışı yayıldı. Niteliksel değil niceliksel²⁰ *yatay dünya için-de* özgürlük ile coğrafyayı sömürmeye girişen²¹ Batı hikmetten kopmuş kendi bilimini tek bilim olarak gösterdi. Bu meyanda doğanın ruhunu ve kişiliğini kaybettiren Descartes oldu.²² İlk Çağ'da bizatihi düzen olan tanrıların bile bağından çıktığı doğa karşısında insan yüceldi ve doğa alçaldı. İnsan doğası doğadan üstün hale geldi.²³ Artık Tanrı, sınırlarını zorlayan insan olmuştu.²⁴ Kısacası modernite, cennetten kovulma ve Tanrı Şehri'nden uzaklaşma şeklindeki teokratik kabulün tersine çevrilmesi ile başladı.²⁵ Doğaya hâkim olmak en kısa ifade ile rüştünü ispatlamak anlamına geliyordu. Yunanlılar evrenin küçük çocuğu iken yetişkinliğe ulaşan modern insan,

¹⁶ Seyyid Hüseyin Nasr, *İnsan ve Tabiat*, çev. Nabi Avcı, Yeryüzü Yay., İstanbul, s. 15.

¹⁷ Donald. G. Tannenbaum ve diğerleri, *Siyasi Düşünce Tarihi*, çev. F. Demirci, Adres Yay., Ankara, 2005, s. 188.

¹⁸ Jacqueline Russ, *Avrupa Düşüncesinin Serüveni*, çev. Ö. Doğan, Doğu Batı Yay., Ankara, 2012, s. 119.

¹⁹ Nasr, *İnsan ve Tabiat*, s. 89.

²⁰ Smith, yeni fizik biliminin kabullerine uymayan her şeyi, var olan şeyler âleminin dışında ikamet eden ontolojik bir yokluk zindanına sürdüğünü söyler. Bkz. Wolfgang Smith, *Kâinat ve Aşkınlık*, çev. M.A. Özkan, İnsan Yay., İstanbul, 1996, s.17. Ona göre, nicelleştirilemeyen her şey bu şekilde bertaraf edilir. Yazanın yargısı hayli mühimdir: dünyanın böylece fiziğe indirgenmesi bilimsel bir keşif değil bilakis teoriye daha baştan dahil edilmiş metafizik bir tercihtir.

²¹ Nasr, *İnsan ve Tabiat*, s. 79.

²² Russ, *Avrupa Düşüncesinin Serüveni*, s. 202.

²³ Russ, *Avrupa Düşüncesinin Serüveni*, s. 181.

²⁴ Mousnierden aktaran Russ, *Avrupa Düşüncesinin Serüveni*, s. 160.

²⁵ Franco Berardi, *Gelecekte Sonra*, çev. O. Şişman & S. Özer, Otonom Yay., İstanbul, 2014, s. 35.

büyümüş olmanın bilincinde olarak gerçekliğin hâkimi haline geldi. İnsan işte şimdi ergenliğe ulaşmış ve erkek olmaya başlamıştı.²⁶

Bilimsel gelişme, insanı artık makine saydığı doğadan uzaklaştırdı. Gözden ırak olan gönülden de ırak oldu ve insan yabancı olduğu doğaya acımadı. Kopernikus, Kepler, Galileo, Bacon ve Descartes gibilerin katkıda bulunup Newton'un mekanik dünya görüşü altında şekillenen sürece bilimsel devrim çağı dendi. Mutlak zaman ve mutlak mekana dayalı determinist Newtoncu evren, Tanrı'nın başta koyduğu yasalara göre işlese de Aristotelesçi teleolojiden eser yoktu. Laplace ise, Tanrı'ya da ihtiyaç duymayacaktı.²⁷ Teknoloji kendisini cyborg yaptıkça insan doğayla tümleşik olmayan mekânlarda yaşayıp üretmeye daha kötüsü tüketmeye başladı.²⁸ Manadan yoksun ve devinim halindeki kargaşaya dönüşen, her şeyin sallantıda olduğu korkunç bir evrende²⁹ artık temaşa edilecek kozmik bir ahenk ve kutsal kalmamıştı. Bunlar a priori verili olmadığı için, insan kendisi kozmos yaratmaya girişti.³⁰

Kartezyen düalizmin ruhu, yalnızca insanda makinedeki bir hayalet olarak bırakması ve anlamı kâinatın her yerinden kazınması, organik bir bütün olan teleolojik kâinat anlayışını yıktı. İlk çağda anlamı ve kozmosu kendiliğinden içkin olan kâinatın, Orta Çağ'da Tanrı ile sağlanan düzeni, adı geçen isimlerin çeşitli katkıları ile yıkılınca, Nietzsche ve haleflerinin "anlam aramanın anlamsızlığını" ileri sürene kadar, tabiata, hayata ve ahlaka mana verme çabası başladı. Kutsal ile ilişkisi kalmayan kâinat, bilginin güç verdiği ve görevinin tabiata sırlarını söyletmek olduğuna inanan yeni bir paradigmanın sahibi olan işkencecisi karşısında "gassal elindeki meyyit" gibi çaresiz kalmıştı. Doğayı *deus sive nature* olması da kurtaramadı. Zira insan, fiziksel olarak içine olduğu tabiattan ruhen uzaklaşınca, kendisini hiyerarşinin tepesine çıkardığını düşününce, "eylemi ile sonuçları arasındaki fiziksel ve/veya psikolojik uzaklığın artışı, eylemin ahlaki sonuçlarından faili masun kılan, hatta eylemin ahlak ile sınanmasını imkân dışı yapan³¹ bir dokunmazlık

²⁶ Russ, *Avrupa Düşüncesinin Serüveni*, s. 152-153. Doğanın dişil (she) görülmesini hatırlayınız. Eko-feminizmin itirazı bunadır.

²⁷ Cevdet Çoşkun, "Tek Başına Bilim Yeter mi? Bilim-Metafizik İlişkisi", *Eski Yeni Dergisi*, Sayı 21, Ankara, 2011, s. 33.

²⁸ Hüseyin G. Topdemir, "İnsan ve Doğa İlişkisi Üzerine Söyleşi", *Eski Yeni Dergisi*, Sayı 21, Ankara, 2011, s. 42.

²⁹ Russ, *Avrupa Düşüncesinin Serüveni*, s. 174.

³⁰ Luc Ferry, *Gençler İçin Batı Felsefesi*, çev. D. Çetinkasap, İş Bankası Yay., İstanbul, 2011, s. 87.

³¹ Zygmunt Bauman, *Modernite ve Holocaust*, çev. S. Sertabiboğlu, Versus Yay., İstanbul, 2007, s. 42-43. Bauman, bu muhakemeyi aslında Hitler bürokrasisinin yaptığı zulmü iş soğukluğu

kazandı. Kâinatta temaşa edilecek bir gizem bırakılmamıştı. Ruhtan, manadan dolayısıyla yüzdən yoksun bıraktığı tabiata karşı ahlaki bir yükümlülük hissetmeyen özne, tabiat anayı Nasr'ın yerinde tabiri ile fahişe gibi görerek zorbaca sahip olmak istedi. Bu paradigma değişiminin ardından modernlik gezegenin, yer altı, yer üstü, bitki, hayvan ve insan bütün kaynaklarını "üzerinde güneş batmayınca kadar" tahakkümü altına almaya girişti. Burada doğan kapitalizm de *etosfer* ve *ekosfer*deki tereddide büyük tesirde bulundu.³² Hobbesçu *herkesin herkese karşı savaşı* tabiatı da içerdi. Doğayı yenen kendini tuş etmiş olur³³ şiarı mucibince gelişmiş ülkeler iki buçuk asırda milyonlarca yılda oluşmuş fosil yakıtlarının çoğunu tüketti.³⁴ Beş milyar yıllık genç ve sağlıklı Amerika kıtası Kolomb'un keşfinden 200 sene sonra yaşlandı.³⁵ Marx'ın arzusu olan "emeğin potansiyelini harekete geçirmek, sermayenin kâr yönelimi ile birleşince hem gezegenin hem de insan beyninin fiziksel kaynakları tükendi"³⁶ Doğanın makine olduğu fikri, bozulduğunda makine gibi yeniden tamir edilebileceği zannını uyandırdığı için olup bitenler geç fark edildi.³⁷

Anlamak için inanmayı tercih eden Augustinus ve Gazali hem kendileri hem çağları için şüpheyi aşıp kozmosu tesis ederken, *anlamak için bilmeyi* tercih eden Descartes, sadece evreni kavrarırken kullanmakla yetindiği şüphesinin vesveseye dönüşerek ruhtan bütün evrene sıçrayıp, ontolojik bir hal alarak etiğe ve teolojiye metastaz yapacağını öngöremedi. Kısacası şüphe

---

ile karşılaşmasını açıklamak için kullanır. Teknolojinin sağladığı uzaklık, failin eyleminin acı sonuçları ile yüzleşmemesini sağlar. Tabiata yapılan soykırım da aynı ahlaki muafiyetten beslenir. Bu anlamda "tüfeng icad oldu mertlik bozuldu" diyen ümmi kişinin asırlar evvelinden, eylem ile sonuç arasındaki ahlaki bağın pamuk ipliğine bağlı olduğunu ima etmesi ve kimilerinin ancak tarihin kerahet vaktinde, (yani bade harabi Basra) bilebildiğini, henüz bidayetinde (hissi kablel vuku ile) görmesi manidardır.

³² Bu uzun konuyu muradımıza yetecek kadar ele alacağız. Ayrıntılar için bkz. Fritjof Capra, *Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası*, çev. M. Armağan, İnsan Yay., İstanbul, 1989. Paul Hazard, *Batı Düşüncesindeki Büyük Değişme*, çev. E. Güngör, Kültür Müst. Yay., İstanbul, 1973. Seyyid Hüseyin Nasr, *Bilgi ve Kutsal*, çev. Y.-Yazar, İz Yayıncılık, İstanbul, 2001. Seyyid Hüseyin Nasr, *Bir Kutsal Bilim İhtiyacı*, çev. Ş. Yalçın, İnsan Yay., İstanbul, 1995. Luc Ferry, *Gençler İçin Batı Felsefesi*, çev. D. Çetinkasap, İş Bankası Yay., İstanbul, 2011. S. Toulmin, *Kozmopolis: Modernitenin Gizli Gündemi*, çev. H. Arslan, Paradigma Yay., İstanbul, 2002. C. Taylor, *Seküler Çağ*, çev. D. Körpe, İş Bankası Yay., İstanbul, 2014.

³³ Emin Atasoy, *İnsan-Doğa Etkileşimi ve Çevre İçin Eğitim*, Sentez Yay. İstanbul, 2015, s. 35.

³⁴ Eva Morales'ın mektubundan aktaran, L. Bergen, *Kent-İslam ve Kapitalizm*, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2014, s. 16.

³⁵ Atasoy, *İnsan-Doğa Etkileşimi*, s. 13.

³⁶ Berardi, *Gelecekte Sonra*, s. 60.

³⁷ Atasoy, *İnsan-Doğa Etkileşimi*, s. 82.

filozofun zihninde durduğu gibi durmadı. Dolayısıyla Guenon'un, modern dünyanın bu ölümcül inişle uçurumun dibine inip inmeyeceği hususundaki karşamsarlığında hakikat payı yüksektir. Ona göre buradan geri dönüş mümkün değildir³⁸ çünkü bir uygarlığın tamamen olumsuz bir şey üzerine, bir ilke yokluğu üzerine kurulmuş olması bu zamana kadar hiç görülmemiş bir şeydir. Modern dünyayı anormal ve canavar kılan ise budur.³⁹

Böylece, modernizmin gelişim aşamasındaki tabloya bakmış bulunmaktayız. Şimdi farklı isimleri olan ve kirliliğin koşullarını sürdürdüğü gibi yeni bir küre/uzam yaratarak nevhur bir kirlenmeyi sınırsız hızlarla yayan ağ toplumuna değinmek istiyoruz. Modern çağın öznesinin yani mikrokozmosun makrokozmosa musallat olmasının, *etosferdeki sapmanın ekosefere* sirayet etmesinin ve nihayet kendi bedenini teşrih masasına yatırmasının önünü açtığı bir zamanda, postmodernitenin adem-i merkezi, parçalanmış özne(nesne)sinin "yes we can"⁴⁰ diyebilmesi ve direnebilmesi mümkün müdür? Sonraki başlıkta soruşturmak istediğimiz husus budur.

Postmodern (Ç)ağ İçinde Durum

Sonda söyleyeceğimizi başta söylersek, bu çağın selefinden daha incelikli bir "know-how" ile bezediği "high-tech" doğası, yine selefinden hayli karmaşık ve ahlaki temelden yoksun bir kültür oluşturmuştur.⁴¹

Postman'ın "teknolojik değişimin ekolojik" olduğu fikri, teknolojinin kendi iç mantığını dayatan yapısını tavzih eder. Ona göre önemli bir değişiklik, toptan değişimlere sebep olur. Tırtılları doğal ortamlarından çıkarırsanız geriye kalan, aynı doğal ortam eksi tırtıllar değildir. Artık elinizdeki diğer canlıların hayat şartlarını yeniden düzenlediğiniz yeni bir çevre vardır. Teknolojik araçların ekolojisi de böyle işler. Yeni teknoloji sadece ekleme ve çıkarma yapmaz her şeyi değiştirir. Matbaadan sonraki Avrupa, öncesinden başka olduğu gibi, TV'den sonraki ABD ise sadece Amerika artı

³⁸ Guenon, *Modern Dünyanın Bunalımı*, s. 47

³⁹ Guenon, *Modern Dünyanın Bunalımı*, A.g.e, s. 99. Modern kentlerin varlık sebebi olan kapitalist büyüme, hem suyu hem de havayı kitledir. Bkz. Berardi, *Gelecekte Sonra*, s. 168. Kent tabiata karşı ne hayvan, ne bitkinin giremediği ırkçı bir soykırım uygular. Bergen, *Kent-İslam ve Kapitalizm*, s. 30.

⁴⁰ Obama'nın seçimlerdeki sloganı Tocqueville'nin ifadesi ile "var olmayan, bir şey henüz kimse yapmadığı için yoktur" duygusunda olan Amerikalıların yakalayacak türdendi: "Evet, yapabilirsiniz/başarabiliriz!"

⁴¹ Neil Postman, *Teknoloji*, çev. M.E. Yılmaz, Gelenek Yayınları, İstanbul, 2004, s. 12.

TV değildir.⁴² Postman işte bu yeni anti-ütopik ekosisteme *Teknopoli* demektedir⁴³

Berardi'ye göre, hızın enformasyona aktarılarak içselleşmesinin, küresel uzamı sömürgeleştirmesi, hemen akabinde zamanın ve zihnin sömürgeleşmesinin gerçekleşmesi ile sorun daha ileri boyutlara ulaşmıştır: "Makine biziz artık." Bu yüzden gelecek çökmüştür. Gezegenin uzamsal sömürgeleştirilmesi, dışsal makineler yani ulaşım araçları sayesinde olmuştur. Mekânın her santimetrekaresi sömürgeleştikten sonra ise zamansal boyut sömürülmeye başlandı. Bu, zihnin, algının ve hayatın sömürgeleştirilmesi demektir. Böylece geleceği olmayan bir yüzyıl başladı. Onun nazarında sorun, *siberuzamın* sınırsız, *siberzamanın* ise sınırlı olmasındandır. İnsan organizmasının oradan gelen veri ve uyarıcı bombardımanına cevap verebilmesi mümkün değildir.⁴⁴ Kitle iletişim teknolojileri bireylerin ve grupların imgelemine birbirine bağlayıp, bilinçli organizmaların hepsinin paylaştığı bir filmi sonsuz defa gösteren nöro-telematik bir çağ oluşturmuştur. İşte bu ona göre *koinos kozmos* yani herkes tarafından paylaşılan gerçeklik, evrensel düzendir. Anlam buralarda yaratılır ve diğerlerinin imgelemi tetiklenir. Hiper-kapitalizm, kendini topluma dayatmak için artık devlete ihtiyaç duymamaktadır. Elektronik hız daha mutlak bir kontrol sağladığı için devlet olmadan yoluna devam etmeyi yeğlemiştir.⁴⁵ Annelerinden öğrendiklerinden daha çoğunu makineden öğrenen *online kuşağın* bir araya gelme biçimi, birleşme yerine bağlantıya dönüşmüştür.⁴⁶ Büyük var oluş zincirinden koparak yersiz yurtsuz, köksüz kalan son üç asrın *hymatlosunu* "vatandaş (citizen)" kılan ulus devlet idi. Köksüzlüğün, gerçek ile bağının olmadığı, dönecek bir yeri olmayan hatta böyle bir yerin var olduğunu bile hatırlamayan bu *john ve jane doe* (hiç-kimse)'dan⁴⁷ simülasyon kokusunu alan ağ toplumu ise onları *netizen* yapmıştır.

Söz konusu yeni sanal yurttaşların, onun içindeki planktoken tüketiciler olduğu bir okyanus olarak tüketici kapitalizm, hayli göreceli bir sözcük olan ihtiyaçların, yapay olarak yaratılmasına dayanır. Tüketimin,

⁴² Postman, *Teknopoli*, s. 27.

⁴³ Teknopoli'nin anti-ütopik muadili *Cesur Yeni Dünya* adlı eserinde, Huxley'in, Fordist aşamayı milad görüp, *Ey Lordumuz* (efendimiz)! nidasına telmihle *Ey Fordumuz!* demesi yeni bir *muhite* (*muhit olana*) işaret etmektedir. Bkz. Aldous Huxley, *Cesur Yeni Dünya*, çev. Ü. Tosun, İthaki Yay., İstanbul, 2015.

⁴⁴ Berardi, *Gelecekte Sonra*, s. 33-34.

⁴⁵ Berardi, *Gelecekte Sonra*, s. 46.

⁴⁶ Berardi, *Gelecekte Sonra*, s. 52.

⁴⁷ John ve Jane Doe, Amerika'da kimliği meçhul cesetlere verilen anonim isimlerdir.

değerleri de öğüten değirmenini, çalış, satın, al, arzula⁴⁸ sarmalı döndürmektedir. Akışkan modernlik, isteklerin tatminine değil potansiyel sonsuzluğuna, daha fazla arzunun arzulanmasını sağlayan arzulara, arzuları serbest bırakmaya⁴⁹ karar vermiştir. Tüketici-ahlak evliliğinde ise aldatılan eş, her zaman ahlaktır.⁵⁰ Fakat gösterge kapitalizmde eskinin durmak bilmez üretim ve şimdinin tüketim ethosu,⁵¹ "kirlenmek özgürlüktür" diyerek farkındalığı da tüketmektedir. Kaldı ki yapmak istediği her şeyi yapma hakkının olduğunu düşünen ve bireyciliği yeni bir konformizm⁵² haline getiren kuşak, organizmayı felç edecek ölçüde, aşırı uyarıya maruz bırakıldığı bir gösterge-uyaran şelalesi altında hiper-kapitalizme⁵³ direnç gösterebilecek ahlaki bir sorumluluğu nasıl geliştirecektir? Berardi'nin dediği gibi "özgürlüğünüzü artırın" ifadesi, "üretkenliğinizi artırın" anlamına geliyorsa,⁵⁴ bu insanın değil tüketicinin yani kendini özgür sanan iliştilenmiş bir *mutantın* özgürlüğüdür.

Kısacası adı henüz açıkça konamasa da, post-endüstriyel/dijital dönemde ekonomik alanın merkezine göstergesel üretimin yerleşmiş olması, postmodern toplumun temel işaretidir. Sinema ve TV çağında hiper-görsel enfosferin yaratılması,⁵⁵ dünyayı cali-fornication⁵⁶ istilası ile karşı karşıya

⁴⁸ Miller, Tüketicinin Evrimi, s. 7.

⁴⁹ Zygmunt Baumann, *Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm*, çev. F.D. Ergun, Say Yayınları, İstanbul, 2013, s. 50

⁵⁰ Baumann, *Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm*, s. 95.

⁵¹ Berardi, *Gelecekte Sonra*, s.161

⁵² Hal Niedwiecki, *Ben Özelim*, çev. S. Erduman, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011, s. 47.

⁵³ Gary Genosko ve diğerleri, "Önsöz: Franco Berardi'nin Yatay Geçişli Komünizmi", *Gelecekte Sonra*, s. 16.

⁵⁴ Berardi, *Gelecekte Sonra*, s. 78.

⁵⁵ Berardi, *Gelecekte Sonra*, s. 118.

⁵⁶ California hem ekosferin hem de etosferin, hem mikro hem makro kozmosun kirlenmesinde sembolik önemi olan bir eyalettir. Tek başına dünyanın neredeyse çoğundan fazla emdiği enerjiyi geri boşaltan bu eyalet, cali-fornicationun (calli-polis yani Platon'un erdemli şehri değil ama *hüsn-ü zina*) "gösteri peygamberleri" süper yayıcılar aracılığı ile daha tehlikeli bir kirliliği bulaştırır. Mesela Californication, Dövüş Kulübü adlı, güya sistem eleştirisi yapan ve kült olmuş filmde, "biz hepimiz star olmak için büyütüldük ama pizza dağıtıcısı ve benzin pompacısı olduk, öfkemiz bunadır" diyen anti-kahraman Tylor Durden rolünü, son yirmi yılın en "çok tanınmasıyla tanınan" gösteri peygamberi, Pazar (piyasa) idolü olan Brad Pitt'e vermenin bizatihi kendisidir. Ayrıca, Amerikalı bir müzik grubunun Californication isimli bir şarkısı vardır ve Hollywood'un Californication sattığını söyler. Önce camı kırıp sonra sokaktan geçen camcı olan Batı, sorunun bizatihi kendisi olduğunu gizlemeyi, bu tarz "postmodern kutsallarla" kotanır. Geleneksel gökkubbenin yerine ikame edilen semada ise ikonlar, yıldızlar, ay üstü âlem bulunur. Kitleler, bu âlemin med- cezirine kapılırlar. İşte bizce bu, "postmodern bir astrolojidir."

getirmiştir. Artık seküler kutsallık halesi giydirilmiş figürler, isimler, imgeler ve umutlar satılmaktadır.⁵⁷ Örneğin Disneyland, California'da mantar gibi biten tüm muadilleri gibi, hiper-gerçek bir uygarlığı zehirleyen ilk önemli kirlilik kaynağıdır.⁵⁸ Sürekli kendisini soluduğumuz ve beyinlerimize burnunu sokan reklâmlar, bilinçleri proleterleştirmek suretiyle, geleneksel ihtiyaç-arzu-nesne şemasını, şimdilerde, nesne-arzu-ihtiyaç olarak ters yüz etmiştir.⁵⁹

Genel hatlarını vermeye çalıştığımız, ucu bucağı ve daha tekinsiz şekilde sağı solu belli olmayan bu network içinde, özne/fail neden ve tabiat/maddi neden hiçbir ereksel ve formel "yeter sebep" olmaksızın birleşmekte ve kendisini şekilden şekle sokmakla iştigal etmektedir. Fail neden aklını kurcalayan her şeyi kurcaladığı için kendini de kurcalamaya başlamıştır.⁶⁰ Malum olduğu üzere bu "aydınlanmış" yetişkinlerin değil, akıl baliğ olmamış çocukların hasletidir. İnsanın, tabiatı kozmos kılacak tek gücün kendisi olduğundan hareketle, çevresini zihninin şablonlarına uydurmaya çalışması gibi (örneğin, Hitler ve âri ırk şablonu), yaratılışının yetersizliği hissini verdiği huzursuzluk, bir zaman sonra ilgisini kendisine yöneltmiş ancak kendinde bulduğuna tahammül edememiştir. Ruhu kozmos olmayan, iradesinin, diğer yetilerini yönetemediği insanın kaostan asla çıkamayacağı aşikârdır. Fakat "narsizm illeti"⁶¹ bunu anlamasına engel olmaktadır. Çünkü o, bakışını içine değil yüzüne, sathi olana odaklar. Yeri yüz­süz bırakarak ahlaki sorumluluktan sıyrılan insan kendini de ötekileştirerek yüzünü ekşitir. Vücudunu kaotik görmekten kurtulamayan kuşaklar için çözüm yine tipik *cali-fornication*dur. Estetik cerraha git! Çünkü beden emanet değil, mülktür. Böylece tabiatı kozmos yapma tutkusundan sonra kendini de (kozmetik ile)

⁵⁷ "Aşk satar, cinsellik satar, şiddet satar, yıldızlar satar" mottosu bu yeni teo-politik ekonominin dogmalarındandır. İlk üçü ise en sondaki yıldızlar vesilesiyle pazarlanırlar.

⁵⁸ Jean Baudrillard, *Simülakrlar ve Simülasyon*, çev. O. Adanır, DoğuBatı Yay., Ankara, 2005, s. 30.

⁵⁹ Bkz. François Brune, "Tek Gerçeklik, Yeni İdeoloji", *Taarruz: Eğlendirerek Hükmetmek*, çev. Y. Polat, Heretik Yay., Ankara, 2013, s. 100-108.

⁶⁰ A. Corbin ve diğerleri, kartezyen makine-beden kabulünün geldiği noktaları, tıbbın, nasıl insan bedenini deney nesnesine indirgediğine işaret ediyorlar. Alain Corbin ve diğerleri, *Bedenin Tarihi*, Cilt 3, çev. S. Özen, YKY, İstanbul, 2006, s. 31. Yazarlara göre, yeni asli günah hastalık hastalığıdır zira doktorların bekleme odasında, asli günahla enfekte olmuş 5 milyar hasta vardır. Bkz. s. 18. İnsan, ancak ruhunu kaybettikten sonra, bedenini keşfetmiştir. s. 19.

⁶¹ Jean M. Twenege ve diğerleri, *Narsizm İletti*, çev. Ö. Korkmaz, Kaknüs Yay., İstanbul, 2010. Yazarlar, narsizmi, asrın vebası olarak nitelendirmektedirler. Hümanizmi, veba ile geçen asırlardan sonra, insanın tekrar hayatı olumlaması addeden görüşler olduğu düşünüldüğünde, "veba" sıfatı calib-i dikkat görünmektedir. Buna göre, insanları fiziki olarak öldüren vebadan, insanları ve tabiatı madden/manen öldüren vebaya geçilmiştir diyebiliriz.

kozmos yapmak ister. Aslında buradan öznel aklın düzen verici ilkelerinin kaotik olduğu, asıl kaosun öznenin zihninde ve ruhunda olduğu için her şeye çarpık baktığı yani formel nedenin a priori amorf olduğu anlaşılmaktadır. Tanrı'yı oynayarak kaostan kozmos çıkarması beklenen öznenin, ne tümeli ne tikeli bilmediği ve kozmosu sağlayacak ilkelere sahip olduğu iddiasının vehim olduğu açıktır. İnsanın zihninde "ancak ilahi bir kılavuzluğun ışığı ile görebileceği, hatırlayabileceği" ilkeler olabilir. Fakat o, müteâl olanla kopardığı göbek bağına doğrudan kendine bağladığından bu yana, Allah'ın kevnî ayetlerinden en önemlisi olan insan da tüm veçheleriyle kirlenmekte ve genetiği ile oynanmaktadır. Çünkü Guenon'un tabiri ile "doğru bir düşünce yeni olamaz zira hakikat insan aklının ürünü değildir. Hakikat bizden bağımsız olarak vardır."⁶²

Bütün bunlardan sonra trajik olan, kozmosu tüketerek kozmos yaratmaya çalışan bir paradigma sebebiyle, ırkımız için hayati önemi haiz ve bir zamanlar sıradan insanın en kolay ulaşabileceği şeyler olan temiz havanın ve temiz suyun bile, şimdi uzun yollar aşılıp, masraf ederek ulaşabileceğimiz ayrıcalık haline gelmesidir. Aslında ihtiyacımız olmayan ve suni her şey (dünya) hemen yanımızda iken, hayati ihtiyaçlarımız (ahiret) ışık yılı uzaklığındadır. Öyle görünüyor ki, *influenza*⁶³ yayıldıkça mesafe açılmaya devam edecektir.

Değerlendirme ve Sonuç

Ahlaki ve ekolojik sorunların büyüklüğü, liberal-kapitalizmin metafizik ilkesi "görünmez elin" düzene değil, "karada ve denizde" kaosa yol açtığını işaret etmektedir. Üstelik ulaştığı aşama için dahi, sınırsız acı ve kirlenmeye neden olan bu ikilinin fütursuzluğu, "kirleten öder" kuralının kapitalizm için anlam ifade etmediği⁶⁴ görüşünü doğrulamaktadır. Modern dünya, talan ederek zenginliklerini aldığı tabiatı ve üzerindeki mustazafları bugün de kirletmeyi sürdürmekte ve onlardan toplayıp öğüttüklerini tekrar üzerlerine

⁶² Guenon, *Modern Dünyanın Bunalımı*, s. 101.

⁶³ Influenza, gripten mülhem olarak refah-bolluk-tüketim salgını için kullanılan bir kavramdır.

⁶⁴ Arif Özsağır ve diğerleri, *Ahlaksız İktisadın Neden Olduğu Negatif Dışsallıklar, Çevre ve Ahlak Sempozyumu Bildiri Metinleri*, edit: M. Doğan Karacoşkun, Gaziantep Ü. Basımevi, Gaziantep, 2014, s. 622.

boşaltmaktadır.⁶⁵ Yani hazzını yaşamadıkları sözde refahın acısını onlar çekmektedir.

Hâkim paradigmanın, kendi "world-wide" cüssesinin kuytularına, gettolarına sürdüğü olgu, bizim bütün canlıları kapsayan bir ilişkiler ağı içinde yaşamakta olduğumuz ve çevrenin dünyanın ortak bedenini teşkil ettiğidir. Dolayısıyla çevre sorunu büyük bir ahlaki ve insani başarısızlıktır.⁶⁶ Kaldı ki, yükte ağır pahada hafif bu cüsse, varlığını zaten yaptıklarına ve yapmayı sürdürdüklerine borçludur. Gelişen teknik, yola çıktığı andaki hedefi olan aydınlanmış toplumun aksine, günah toplumunu inşa etmiştir.⁶⁷ Bununla birlikte, "asla elindeki ile yetinme diyen" piyasa tanrısına⁶⁸ iman, henüz kavi iken, koşulları değiştirecek bir "fark yaratmak" zordur. Weberyen modern bürokratik deli gömleğinde sıkışan vatandaşın yerini postmodern ağda sıkışmış *netizen* almıştır. İkisinin de, ne kendine ne çevresine vereceği bir ümit yoktur. Ağ içindeki bağlantı, tüketim üzerinden oluşan bir gevşek birliktelik olduğu için yani zaten çevreyi tüketmekle malul olduğu için, çevreye faydası olması beklenmemelidir. Çünkü arı sürüsünü yönlendirmek isteyen akışkan dünya, tek tek arılara değil çiçeklere yönelerek sonuç almak⁶⁹ cihetine yönelmiştir. Enfosferin genleşmesi, tepki verecek zamanı bulamadan, yenilerinin bombardımanına maruz kalması yüzünden, zihnin aşırı yoğun uyarıcı ile başa çıkamaması, insanları bir süre sonra hissizleştirmektedir.⁷⁰ Bu durum, direnişi mümkün kılan bütün antikorları imha etmiştir.⁷¹ Nitekim böyle anonim, silik bir silüetten bir *Derin Ekolojist* çıkacağını düşünmek beyhudedir.

Buna göre, Guenon'un uzun süre evel yönelttiği "Batı, kendisi düşerken, tüm insanlığı da beraberinde mi sürükleyecek?"⁷² sorusunun cevabı

⁶⁵ Hem maddi, hem entelektüel atıklarını, sorunlarını bizim içimize çıkaran Batı, örneğin Marksizm'i, nükleer atıklarını, ırkçılığı, faşizmi, Yahudi sorununu ve nihayet ekolojik sorunlarını üzerimize istigfar etmiştir.

⁶⁶ Bilal Sambur, *Çevrede Büyük Paradigma Değişikliği: Teo-Antropo-Ekosentrik Yaklaşım, Çevre ve Ahlak Sempozyumu Bildiri Metinleri*, edit: M. Doğan Karacoşkun, Gaziantep Ü. Basımevi, Gaziantep, 2014, s. 261.

⁶⁷ G. Marcel, "Teknik ve Günah", çev. M. Korlaelçi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Kayseri, 1989, s. 251.

⁶⁸ Harvey Cox, "Piyasa Tanrısı", *Kutsalın Dönüşü*, Der ve çev. A. Köse, Timaş, İstanbul, 2014, s. 228.

⁶⁹ Zygmunt Baumann, *Akışkan Modern Toplumda Kültür*, çev. İ. Çapçoğlu-F. Ömek, Atif, Ankara, 2015, s. 65.

⁷⁰ Berardi, *Gelecekte Sonra*, s. 85.

⁷¹ Berardi, *Gelecekte Sonra*, s. 186.

⁷² Berardi, *Gelecekte Sonra*, s. 159.

pek iç açıcı değildir ve onun endişeleri gerçekleşmiştir. Batı'nın her yeri istilası, materyalizmin istilası olmuştur.⁷³ Avrupa *Promethe-usun* zaferi olabilir fakat Prometheus uçuruma doğru giderken bu defa yalnız değildir.⁷⁴ Pandora'yı görmezden gelerek Prometheus'u bağına basma cüreti⁷⁵ pahalıya patlamıştır. Kutu açılmış, *Âdemoğlu*, üzerindeki kutsal gökkubbenin kaldırılmasının şoku ile bocalıyorken bir de özneyi parçalayan postmodernizmin darbesi ile adem-i merkezi özne olmuş yani *adem* (yok) olmuştur.

Nesneler çağını yaşayan insanlık, nesneye bakarak kararmakta yani nesneleşmektedir. Nesnelerin ritmine ve hiç kesintisiz art arda gelişine göre yaşadığımız bu çağ, insanların ilk defa nesnelerin doğumunu, büyümesini, gelişimini ve ölümünü izlediği bir devirdir. Oysa daha önceleri, temellük edilen nesneler, kuşaklar boyu yaşardı. Bugün ise hızla çoğalan bir bitki ve balta girmemiş bir orman izlenimi veren nesne (bitki) örtüsü, bağırında tıpkı "maymun ataları" gibi bir daldan bir dala yani nesneden nesneye; metadan metaya atlayan yeni vahşi insanı beslemektedir. Uygar dünyanın işbu anonim çocuğu, "doğal ekoloji içinde" değil, değişim değeri yasalarının altında bulunmaktadır.⁷⁶ Kanımızca nesneler üstünden silindir gibi geçerken hatta geçip gitmeyip üzerine çullanıyorken, ondan beklenebilecek pek bir şey yoktur. Baudrillard'ın, kitle iletişimin, "bize gerçekliği değil, gerçekliğin baş döndürücülüğünü verdiğini, imge, ileti, gösterge"⁷⁷ tükettiğini söylediği günlerden on yıllar sonra daha korkunç hal aldığını düşündüğümüzde, "just do it"⁷⁸ buyruğu, insana nesneler ormanına sadece gidiş bileti almasını emretmek demektir. Bize göre bu, bireyin "hayat boyu ekle-bırak" tutumunu deruhte edip, istikrarsızlık ve istikametsizlik gerçeğini "aklı" sanmasına yol açacaktır.

⁷³ Guenon, *Modern Dünyanın Bunalımı*, s. 160

⁷⁴ Russ, *Avrupa Düşüncesinin Serüveni*, s. 338-339.

⁷⁵ Roger Shattuck, *Prometheus'tan Pornografiye Yasak Bilgi*, çev. Z. Anlı, İthaki Yay., İstanbul, 2014, s. 45.

⁷⁶ Jean Baudrillard, *Tüketim Toplumu*, çev. H. Deliçaylı & F. Keskin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012, s. 16. Baudrillard'ın keskin gözlemine (nesne ormanı) istinaden, metinde yaptığımız, nesne ormanı-maymun teşbihinin mübalağa olduğu düşünülebilir. Ancak, Miller da kitabına "Darwin Alışveriş Merkezinde" başlığını taşıyan bir bölümle başlamaktadır. Bkz. Miller, *Tüketimin Evrimi*, s. 7.

⁷⁷ Baudrillard, *Tüketim Toplumu*, s. 26.

⁷⁸ Bu, mitolojideki zafer tanrıçasının adını taşıyan ünlü bir spor markasının sloganıdır. "Düşünüyorum öyleyse varım" diye yola çıkanların, "(don't think) just do it" anlayışına ulaşmaları, logosun logoya mağlup olmasıdır. Durmaksızın bir şeyler başarma, sınırları zorlama ve "I did it!" diye haykırma ayininin kurbanı ise tabiat olmaktadır.

AVM'lerin yapay ikliminde ve ışığında her daim yaprak açan, sararmayan, hiç güz yaşamayan tek orman olan nesne ormanı, böyle gürleştikçe ve gezegenin yeni yağmur ormanları, akciğerleri oldukça, kapitalizmin erozyona uğraması mümkün değildir. Metestaz devam edecektir. Sorun, bağışıklık sisteminin, kanserli hücreyi dost görmesi ve ancak iş işten geçtiğinde farkına varabilmesidir. Bireysel ve evrensel bir bilincin geliştiğine dair bir emare gözükmedikçe, *nesnelor florasında* diğer yaşam türlerine yer olmayacaktır. Çünkü *homo sapiens(sapiens)*'in çevreyle ilişkisini, bir şeyi kendine mal etme anlamına gelen sahip olma duygusu ile şeylerin geçici bir süre verildiği ve bunun ona bazı görevler yüklediği manasını içeren emanet duygusu belirlemektedir.⁷⁹ Nitekim insan türü, karmaşık, rengarenk ve bu renkleri birbirine bağlı bir yapının parçasıdır.⁸⁰ Oikos ile *logosun* birleşiminden oluşan ekolojinin⁸¹ kendisi ile aynı köke dayanan ekonominin evden yani oikostan ayrılmasından sonra azmanlaşması ile bugünkü krizi yaşadığı görülmektedir. Emanet, önce zimmete geçirilip, özneye demirbaş kaydedilmiş, sonra da ona ihanet edilmiştir.

Çevre sorunlarının temelindeki insanmerkezciliğin kökenlerini, semavi dinlerde bulanlar meycuttur.⁸² Tanrı'nın en şerefli yarattığı olması hasebiyle, içindeki diğer canlılarla beraber, tabiatın insanın emrine verildiği kabulünden hareketle geliştirilen bu eleştiriler beyhudedir. Zira hem dinsel hem de tarihsel birçok örnek, bu iddianın aksini göstermektedir. Mesela, Kur'an'ın "yiyin, için" buyruğu "fakat israf etmeyin"⁸³ ile tamamlanarak yahut "göğü Allah yükseltti ve mizanı O koydu. Sakın dengeyi bozmayın"⁸⁴ emri ile hududullah çizilmiş olmaktadır. Tarihsel olarak baktığımızda ise, İslam ve Hıristiyanlığın geleneksel yorumlarının çevre krizine yol açmadığı açıktır. Modern, Calvinist sahip olma/tahakküm çalışma etiğinin neticeleri ise yanı başımızdadır. Kendisine karşı en büyük cihadı yapmamızın emredildiği nefsimizden başka ötekisi olmayan⁸⁵, dahası tabiatın Allah'ın iradesine itaat

⁷⁹ Kula, "Sahip Olma ve Emanet Duygulan Açısından İnsan-Çevre İlişkisi", *Uluslararası Çevre ve Din Sempozyumu*, İstanbul Ü. İlahiyat Fakültesi Yay., İstanbul, 2008, s. 219.

⁸⁰ A. Vincent, *Modern Politik İdeolojiler*, çev. A. Tüfekçi, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2006, s. 330.

⁸¹ Vincent, *Modern Politik İdeolojiler*, s. 331.

⁸² Lynn White'in buna ilişkin ünlü tezi için bkz. B.D. Zaleha, "Our Only Heaven: Nature Veneration, Quest Religion, and Pro-Environment Behaviour", *Journal for the Study of Religion, Nature and Culture*, V. 7.2, Equinox Publishing, 2013, s. 137-140.

⁸³ Araf, 7/55.

⁸⁴ Rahman, 55/7-8.

⁸⁵ Süheyb Öğüt, "Gezi Parkı'nın Asabileri", *Tezkire*, Sayı: 48, İstanbul, 2014, s. 19.

ettiği bu nedenle Müslüman kabul edildiği⁸⁶ bir itikadın müntesipleri olan bizlerden böyle bir anomali çıkarma gayreti, yok hükmündedir. Tabiat Müslüman ise, ona reva görülen bir tür haçlı seferidir.

Varlıkların yaratılış gayesi olan Allah'ı tespih etmek, onu muhit olarak görmek anlamına gelir. İşte çevre krizinin nedeni, insanın, kendisini kuşatan ve hayatını devam ettiren hakiki çevre olarak Allah'ı görmeyi reddetmesidir.⁸⁷ Özne, yaratılış gayesi Allah'ı tespih etmek olan kâinatın zikrine ve ritmine ayak uydurmak şöyle dursun bilakis buna mani olmayı, iyi/erdem (=verimlilik)⁸⁸ saymıştır. Oysa insan değil yalnız Allah muhittir.⁸⁹ Akli ile kendini yükseğe taşıdığını veya yüksektekini aşağı çektiğini ne kadar düşünsen de, varlık zincirinde irtifa kazanmamış hatta irtifa kaybetmiştir. Kur'an, "insanlardan öyleleri vardır ki, iş başına gelince yeryüzünde ortalığı fesada vermek, ekinleri tahrip etmek ve nesilleri bozmak için çalışır. Allah bozgunculuğu sevmez"⁹⁰ ayeti ile hem çevreyi, hem de nesilleri ifsad edenleri yani etosferi ve ekoseferi eşzamanlı kirletenleri, bozguncu sayıp takbih etmektedir. Ayetle bağdaşır biçimde, insanlığın üzerindeki kutsal gökkubbenin delinmesine sebep olan paradigmanın, ozon tabakasının delinmesine de yol açması, ahlaki ve fiziki çevrede sızdırmanın, kokuşmuşluğun, el ele gittiğini ve aralarındaki bağlantıyı göstermektedir.

Bugün muhtelif felaketler neticesinde farkına varılan, "ihtiyaçların ne kadar çok olursa, insanın o kadar mahrum olacağı"⁹¹ gerçeği, ehlince asırlardır bilinmekte idi. Kadim bilgelik için sağlam etik ve fizik sağlam metafizikte bulunuyorken, metafizik olmayınca günümüzde fizik metalaşmış ve dünya hammaddeleştirilmiştir. Ruhu doldurmak için boca edilen metalar ise susuzluğu artırmaktan başka bir şeye yaramamıştır. Öyle ki *homo consumer*, elan olduğu kimse ile olması gereken kişi arasındaki mesafenin reklâmlar, arzu, aşk, sinema, müzik, moda endüstrisi ile sürekli açılması, Aşilyus ve kaplumbağa arasındaki gibi bir türlü kapanmaması hasebiyle, yetersizlik ve doyumsuzluk hissinden kurtulamamaktadır. Zira performans toplumunun akışkan temposu aslında onu ölesiye yormakta ve soluğunu

⁸⁶ Mustafa Ünverdi, "İnanan İnsanda Küresel Çevre Sorumluluğunun Teolojik Nedenleri", Çevre ve Ahlak Sempozyumu Bildiri Metinleri, s. 244. bkz. Al-i İmran 3/83.

⁸⁷ Naci Kula, "Kuran Işığında İnsan-Çevre İlişkisinin Ruh Sağlığı Açısından Önemi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* Sayı: 9, Cilt: 9, 2000, s. 3.

⁸⁸ Philip Roscoe, *Harcıyorum Öyleyse Varım*, çev. A. Çavdar, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2015, s. 19.

⁸⁹ Fussilet, 41/54.

⁹⁰ Bakara, 2/205.

⁹¹ Guenon, *Modern Dünyanın Bunalımları*, s. 151.

kesmektedir. Peygamber efendimizin "insanoğlunun bir vadi altını olsa, bir vadi daha ister"⁹² hadisi tam da meselenin özüne taalluk eder. Arzu-tüketim-arzu döngüsünden çıkmak, ancak ahiret inancının yeniden kalplerde canlılığını kazanarak, unutturulan yitiğimiz olan kanaatkârlığın, tekrar topluma aşılması ile mümkündür.⁹³ Bu aşının gerekli olduğu kadar, acil olduğu kanısındayız. Çünkü bugün, Thoreau'nun bizimkinden daha asude bir ortamda, "yaratılışın şiiiri elbet kesilmez ama zaten çok az sayıda insanda bunu duyabilecek kulak vardır"⁹⁴ dediği zamandakinden daha az kulak, bu şiiiri duyabilmektedir. Zira Adam Smith'ten miras kalan çıkarıcı, hesapçı hatta güvenilmez insan kavrayışı ile büyüyen nesiller, insanların farklı davrandıkları bir dönemi tasavvur etmekte bile zorlanmaktadırlar.⁹⁵

Doğduğu gün bile hikmet ehlince "fitrat üzere" görülmeyip "gâvur icadı" sayılan, Tanrı'nın yerine geçip, kaosu kozmosa çevireceği umulan özne düşüncesi, modern hümanizm zaviyesinden şaşalı görünse de, postmodernlik nazarında artık "esatirü'l evvelin"dir. Tenzili olanı tahrif etmekle ve yanlış yorumlamakla suçlanan kilise, işbu öznenin harap ettiği tekvini ayetleri tahfif edip onlara yüz çevirmiş ama tahrif yahut tahrif etmemiştir. Modernler, Tanrı'yı yaratmayla sınırlayıp, onun bize içimizden bizimle aynı dili konuşan resullerini göndermesine yani tenzili ayetlere (başka deyişle onun rahmetine) ihtiyacımız kalmadığını düşündüler. Binaenaleyh onlar, Tanrı'nın başka bir dille yazılmış diğer kitabı olan tabiatı⁹⁶ tefsire, bilim adamlarını koştular. Ancak kevnî kitabın, kendi içlerinden çıkardıkları ve matematik-fizik dilini kavrayan bilim kilisesi mensuplarınca anlaşılacağına dair kibirleri de, dünyayı felakete sürüklemiştir. İnsanlar bu yolla kutsala ulaşamadıkları gibi, tabiat tahrif edilmiş, manası, büyüğü, gizemi bozulmuş ve mahremiyeti çiğnenmiştir. Sonuçta ortaya çıkan, tabiat kitabının durmaksızın birbirini nesh/nakz eden israiliyat ile dolu tefsirleridir. Zaten ellerinde tenzili olanın tahrif edilmiş cüzü bulunanlar, şimdi de bütün insanlığın ortak kitabı tabiatı, ruhsuz, mekanik, anlamsız, akışkan bir çöplüğe çevirmişlerdir. Batı'nın "akıl dışında kurtuluş yoktur" felsefesi, kendilerini kurtarmadığı gibi tabiatla birlikte yok olmayı

⁹² Müslim, Zekat, 116.

⁹³ Tenzili olan ile tekvini olanı çoğunlukla mecz eden ise (aşırı örnekleri bir taraf konulacak olursa) tasavvuftur. Çünkü ahlak, salt düşünmekle yani bilmekle değil, temrin ile psişik alışkanlık haline gelmekte ve kişilerde zikir, fikir, fikri, zikir ve amel haline dönüştürerek, "inandığı (yahut bildiği) gibi yaşamasını" temin etmektedir.

⁹⁴ Aktaran Edward Carpenter, *Batı Uygarlığının Krizi*, çev. O. Düz, İstanbul, 2008, s. 36.

⁹⁵ Roscoe, *Harcıyorum Öyleyse Varım*, s. 21.

⁹⁶ Rönesans sonrası ilk asırlarda doğadan Tanrı'nın diğer kitabı diye bahsetmek olağandı. J. Henry, *Bilim Devrimi ve Kökenleri*, çev. S. Değirmenci, Küre Yay., İstanbul, 2008, s. 12.

doğurmuştur. Kâinatın aynası olduğu için, kendisine meleklerin eğildiği özne, bununla yetinmeyerek, tabiata boyun eğdirmeye girişmiş lakin tabiatı da, onun aynasını da parçalamıştır. Doğayı, teknoloji ile köle kılma hırısı, teknolojinin özneyi kendi işleyişinde bir dişli kılıp köleleştirilmesiyle neticelenmiş, köle-efendi diyalektiği "baş aşağı" dönmüştür. İddia başkadır ama vaki olan budur.

İnsanlığın madden ve manen geldiği seviye, bize öyle geliyor ki, tarihte kendini açan ve gerçekleştirenin sadece *Geist* olmadığını, şeytanın da bu yolculukta kapitalizm ile *Mutlak İblis* aşamasına ulaştığını göstermektedir. Şayet insanın doğduğunda karşısında bulduğu, insan eliyle yapılmamış her şey doğa⁹⁷ ise, doğal hiçbir şey kalmamıştır. İnsan üretimi yapaylık her zaman vardı ama yapay olanın, doğal olanla ilişkisinde dengenin, korkutucu oranda yapay olana kayması endişe vericidir. Çünkü "burjuva toplumu, kendi varlığının biyotik ve iklimsel temellerini yok etmeksizin, ekosferi tahrip etmeye devam edemez."⁹⁸ Bu durumda, insanlığın önünde kılavuz olarak kalan sadece Kuran ve sünnettir. Çünkü kâinat kitabına bakarak kimsenin imanı ziyade olmamaktadır. Dünya artık Tanrı'yı değil, insanı tazim eden işaretlerle doludur. Bütün bunlar, tenzili ayeti tahrif etmelerinin sonucunda, ilahî gazaba uğrayan eski kavimlerin yerini, artık tekvini ayetleri tahrif etmesinden yani "kendi elleriyle yaptıkları"⁹⁹ yüzünden, kendini mahveden bir kavmin alacağına işaret etmektedir. Çünkü menzili de, menzile ulaştıran yolu da, Allah belirler. Dolayısıyla insanın tabiata hükmetmesi, gökyüzüne başkaldırmasından değil, halife oluşundandır.¹⁰⁰

Bizim için başka bir endişe kaynağı ise, bir tür dimağ kirlenmesidir. Bunun işareti, ekosferi kirletenleri, özgür olmakla alkışlamayanların, böyle bir ortamda sağlıklı kalmanın mümkün olduğunu düşünemeyenlerin, ekosferdeki

⁹⁷ Topdemir, "İnsan ve Doğa İlişkisi Üzerine Söyleşi", s. 38.

⁹⁸ Murray Bookchin, *Özgürlüğün Ekolojisi*, çev. M.K. Çoşkun, Sümer Yay., İstanbul, 2013, s. 13. Ona göre eğer toplum varlığını sürdüreceyse, tamamen yeni bir insanlık-doğa düzeni kurmalıdır.

⁹⁹ İnsanların "bizzat kendi elleriyle işlediklerinden ötürü, karada ve denizde düzenin bozulduğunu" söyleyen ayet, devamında yaşadığımız krize işaret eden şu ifadeleri kullanıyor: "Allah da belki dönerler diye yaptıklarının bazı sonuçlarını dünyada onlara tattırur." Rum, 40/41. Sonuçlardan biri de, bilim ve teknolojinin insanları kendine en çok mahkûm ettiği, mesela penisilin, duanın yerini aldığı kalesi tıbbın da soru işaretleri doğurmasıdır. Çünkü modern bilimin hala yüz akı olarak, tarihe gömdüğü düşünülen mikroplar, antibiyotiklere bağışık kazanmış süper virüsler olarak geri dönmektedir.

¹⁰⁰ Nasr, *İnsan ve Tabiat*, s. 123.

kirlenmenin sebebi olan etosfere ve onu inşa edenlere, çoğulculuk fetişizmi¹⁰¹ yüzünden, özgürlük çerçevesinde yaklaşp, kendini ve nesillerini ahlaken koruyabileceğine inanmalarındaki naifliktir. Oysa Allah'ın iki kitabının da tahrif edildiği bir dünyada, cennetin değil, cehennemin yeryüzünde kurulması, tabir-i caizse kürenin ısınması kaçınılmazdır. Tenzili kitaplar tahrif edildikçe, peygamberlerle tarihe müdahale eden, mesajını tazeleyen Allah, (tufan gibi) azaplardan sonra da tekvini ayetini temizlemiş ve yenilemiştir. Allah, azabı gönderdikten sonra, "ey yer, suyunu çek ve ey gök, sen de tut!"¹⁰² buyurmuştur. Mamafih, yıkma maharetini gösteren insanın, böyle bir gücü olmadığı aşikârdır. On yıllardır toplandığı halde, devletlerin çıkarları örtüşmediği için karar bile alamayan ve fotoğraf vermekten başka bir netice doğurmayan iklim zirveleri böyle bir ahlakın olmadığını faş etmektedir. Zira Batı'nın "hayat kalitemizi korumamız gerek" sözü aslında "insanlığın yüzde yirmisi, dünya kaynaklarının yüzde seksenini tüketmekten vazgeçmek istemiyor"¹⁰³ demektir. Bu durumda, yüklendikleri kitaplara, tabiat kitabını da ekleyen "yük hayvanları" yüzünden, sıla-i rahim yapacağımız bir gezegen kalmayacak gibi görünmektedir.

Postman'ın, "TV den sonraki ABD ise Amerika artı TV değildi" fikrini, Tanrı inancına uyguladığımızda, yoksunluğun vahametini, ekosferin ve etosferin dıñar olduğu tazyikin boyutlarını tahayyül etmek zorlaşmaktadır. Zaten özne-perest hümanizm bunu göremediği için sorunlar baş göstermiştir. Bize göre *dünya eksi Tanrı* demek, küçükten sonsuzu çıkarmak demektir ki, geriye kalan eksidir. Bu, çağın geldiği sıfırın altında, esfel-i safilin seviyesini, derinlikteki sığığını, daha doğrusu sığıktaki derinliğini imler. Hadiselerin, bir dakikalığına görüldüğü ve sonra yok olduğu imkânsız dünyanın, teknosfer tarafından ihata olunan eko ve etosferin içinde yetişen birinin, teşhis koyabilecek berrak bir beyne sahip olması ve tedavi için eyleme geçebilecek bir irade geliştirebilmesi uzak ihtimaldir. Önümüzde Descartes'in açık seçik bilgisi için, en küçük parçalarına böleğimiz somut bir yapı yoktur, aksine, merkezsiz ve siberuzamda bir görünüp, bir yok olan, belli belirsiz akışkanlık vardır. Baudrillard'ın gerçekliğin çölü demesi bundandır.¹⁰⁴ Çölde

¹⁰¹ Baudrillard, bunu "aklın emperyalizminden sonra şimdi de farklılığın neo-emperyalizmi" olarak betimler. Baudrillard, *Simulakrlar ve Simülasyon*, s. 185.

¹⁰² Hud, 11/44.

¹⁰³ Berardi, *Gelecekte Sonra*, s. 96.

¹⁰⁴ Baudrillard, *Simulakrlar ve Simülasyon*, s. 14. Ona göre, harita/simulakr arazinin, gerçeğin yerini almıştır. Dahası haritanın, arazinin simüle edilmesi değil, arazinin, haritanın simulakrı sanılmaktadır. Maalesef simülasyon, her zaman gerçekten daha tehlikelidir.

yön duygusu ve sabiteler yiter. Devasa akış içerisinde, insan o kadar aciz ve çarnaçar kalır ki, ne çözümleyip, ne değiştirebileceği bu "imkânsız dünyada", tek mümkün şey, *amor fatid* yani akışa kendini bırakmaktır.

Buradan hareketle tabiata çevreye karşı ne sebep, ne nesep asabiyesi duymayan modern birey tabiat anasını, üretmek için tüketmişken, arayüzlerle muhatap olabildiği dijital bir habitata konuşlanmış postmodern insanın ise tüketmek için tükettiğini söyleyebiliriz. Dolayısıyla modernizmin (öznenin) serabını, postmodernizmin muhayyel vahası ile aşamayız. Başka bir deyişle, *homo consumer* (tüketen insan) üç asırlık seraptan kurtulmak için sığınacağımız çöl adası bir vaha değildir. Collingwood'un yerinde tespitiyle, eğer Tanrı bize büyük adamlar göndermiyorsa, onları hak etmediğimizdendir. Çünkü "kendimize öyle bir dünya yaratmışız ki, bu dünya içinde hiçbir büyük adam olgunluğa erişememektedir."¹⁰⁵

Çevre sorunlarına çözüm aranırken ortaya atılan fikirlerin, bu sorunlara sebep olanlar kadar sınırlarda gezdiği görülmektedir. Sambur'un belirttiği gibi, insanı ilahlaştıran bir antroposentrizm sapıklıktır lakin bireyin haklarını ve özgürlüklerini çevre adına inkâr etmek de ekofaşizmdir. Tıpkı insan gibi Ekoloji de, tanrı değildir.¹⁰⁶ Buna göre insanı, her şey/özne ve hiçbir şey/nesne kılan modern dünya görüşü ile postmodern durumun ifrat ve tefrit olduğu izahattan varestedir. Yani kapitalizm hangi posta bürünürse bürünsün suyu bulandıran kendisidir. Dünyaya "Kant gibi konuş, Makyevelli gibi eyle" kategorik buyruğu ile yaklaşan egemen dünya görüşü, insanı ve tabiatı "her zaman amaç olarak değil araç olarak" görmüştür.

Netice itibarıyla diyebiliriz ki, her iki çağ da zübde-i alem'e, kevn-ü mekânı dar etmiştir. Sorunun kaynağındaki ilk belirgin isim olan Bacon, tabiatı diz çöktürmede kullanılması gereken yöntemi, örümcek, karınca ve arı mecazı ile açıklamıştı. *Novum Organum* sadece biriktiren karıncanın veya sadece içindekini dışa salan örümceğin değil, ancak her çiçekten öz alıp, bundan bal yapan arının yöntemi olabilirdi. Bununla birlikte, Bacon'un ve ardıllarının göz ardı ettiği şey, arıya Allah'ın vahyettiği idi. Öyleyse Allah'ın buyruğu ile bitirelim: "suyunuz çekilirse, size, kim temiz bir akarsu getirir?"¹⁰⁷

¹⁰⁵ Robin G. Collingwood, *Speculum Mentis ya da Bilginin Haritası*, çev. K. Aysevener-Z.Eren, DoğuBatı Yay., Ankara, 2014, s. 17.

¹⁰⁶ Sambur, "Çevrede Büyük Paradigma Değişikliği", s. 262.

¹⁰⁷ Mülk, 67/30. Güzel bir tevhid semahı-miraçlamasında geçen sözler de buna işaret eder. "Kudretten verdi balı bahanesi oldu arı." Hakeza, makalenin girişine koyduğumuz, Hz.

Kaynakça

- Atasoy, Emin, *İnsan-Doğa Etkileşimi ve Çevre İçin Eğitim*, Sentez Yay, İstanbul, 2015.
- Bacon, Francis, *Novum Organum*, çev. S. Önal, Say Yayınları, İstanbul, 2012.
- Baudrillard, Jean, *Tüketim Toplumu*, çev. H. Deliçaylı/F. Keskin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012.
- _____, *Simülakrlar ve Simülasyon*, çev. O. Adanır, DoğuBatı Yay., Ankara, 2005.
- Bauman, Zygmunt, *Modernite ve Holocaust*, çev. S. Sertabiboğlu, Versus Yay., İstanbul, 2007.
- _____, *Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm*, çev. F.D.Ergun, Say Yayınları, İstanbul, 2013.
- _____, *Akışkan Modern Toplumda Kültür*, çev. İ. Çapçioğlu-F. Ömek, Atif, Ankara, 2015.
- Berardi, Franco, *Gelecekte Sonra*, çev. O. Şişman & S. Özer, Otonom Yayıncılık, İstanbul, 2014.
- Bergen, Lütfi, *Kent-İslam ve Kapitalizm*, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2014.
- Bookchin, Murray, *Özgürlüğün Ekolojisi*, çev. M.K. Çoşkun, Sümer Yay., İstanbul, 2013.
- Carpenter, Edward, *Batı Uygarlığının Krizi*, çev. O. Düz, Külliyat Yay., İstanbul, 2008.
- Collingwood, Robin George, *Speculum Mentis ya da Bilginin Haritası*, çev. K. Aysevener-Z.Eren, DoğuBatı Yay., Ankara, 2014.
- Corbin, Alain; Courtine Jean-Jacques, Vigarello Georges, *Bedenin Tarihi*, Cilt 3, çev. S. Özen, YKY, İstanbul, 2006.
- Cox, Harvey, "Piyasa Tanrısı", *Kutsalın Dönüşü*, der. ve çev. A. Köse, Timaş Yay., İstanbul, 2014.
- Çoşkun, Cevdet, "Tek Başına Bilim Yeter mi? Bilim - Metafizik İlişkisi", *Eski Yeni Dergisi*, Sayı 21, Ankara, 2011.
- Des Cardins, Joseph R., *Çevre Etiği*, çev. R. Keleş, İmge Yayınları, Ankara, 2006.
- Ebû'l Hüseyin b. El Haccac, *Sahih-i Müslim*, 1-3, Daru's sahnun-Çağrı Yay., İstanbul, 1992, I. Cilt, Zekat.
- Ferry, Luc, *Gençler İçin Batı Felsefesi*, çev. D. Çetinkasap, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2011.
- Guneon, Rene, *Modern Dünyanın Bunalımı*, çev. M. Kanık, Risale Yay., İstanbul, 1986.
- Henry, John, *Bilim Devrimi ve Kökenleri*, çev. S. Değirmenci, Küre Yayınları, İstanbul, 2008.

Muhammed (SAV)'e yazılmış olan Mustafa İzzet Efendi'ye ait mısralar, toprağın/arzın pâk olmasını ve pâk etmesini, aşkın bir kaynağa, başka bir ifade ile kutsala bağlamaktadır.

- Kula, Naci, "Kuran Işığında İnsan-Çevre İlişkisinin Ruh Sağlığı Açısından Önemi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 9, Cilt: 9, 2000.
- _____, "Sahip Olma ve Emanet Duyguları Açısından İnsan-Çevre İlişkisi", *Uluslararası Çevre ve Din Sempozyumu*, İstanbul Ü. İlahiyat Fakültesi Yay. , İstanbul, 2008.
- Marcel, Gabriel, "Teknik ve Günah", çev. M. Korlaelçi, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Kayseri, 1989.
- Mayerson, Matthew Schneider, "Disaster Movies and the "Peak Oil" Movement: Does Popular Culture Encourage Eco-Apocalyptic Beliefs in the Unites States?", *Journal for the Study of Religion, Nature and Culture*, V. 7.2, Equinox Publishing, 2013.
- Melville, Herman, *Katib Bartleby*, çev. İ. Özdemir, Kırmızı Kedi Yay., İstanbul, 2014.
- Miller, Geoffrey, *Tüketimin Evrimi, Cinsiyet, Statü ve Tüketim*, çev. G. Vadar, Alfa Yayınları, İstanbul, 2012.
- Nasr, Seyyid Hüseyin, *İnsan ve Tabiat*, çev. Nabi Avcı, Yeryüzü Yayınları, İstanbul, Tarihsiz.
- Öğüt, Süheyb, "Gezi Parkı'nın Asabileri", *Tezkire*, Sayı: 48, İstanbul, 2014.
- Özsağır, Arif, Bayar, İlyas, "Ahlaksız İktisadın Neden Olduğu Negatif Dışsallıklar", *Çevre ve Ahlak Sempozyumu Bildiri Metinleri*, edit: M. Doğan Karacoşkun, Gaziantep Üniversitesi Basımevi, Gaziantep, 2014.
- Öztürk, Armağan, "Doğanın Sömürülmesine ve Doğal Olanın Nesneleştirilmesine karşı Çıkanlara Karşı", *Prometheus Ateşi*, Lotus Yay., Ankara, 2013.
- Postman, Neil, *Teknopoli*, Çev. M.E. Yılmaz, Gelenek Yayınları, İstanbul, 2004.
- Roscoe, Philip, *Harcıyorum Öyleyse Varım*, çev. A. Çavdar, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2015.
- Russ, Jacqueline, *Avrupa Düşüncesinin Serüveni*, çev. Ö. Doğan, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2012.
- Sambur, Bilal, "Çevrede Büyük Paradigma Değişikliği: Teo-Antropo-Ekosentrik Yaklaşım", *Çevre ve Ahlak Sempozyumu Bildiri Metinleri*, edit: M.Doğan Karacoşkun, G. Ü. Basımevi, Gaziantep, 2014.
- Şattuck, Roger, *Promtheus'tan Pornografiye Yasak Bilgi*, çev. Z. Anlı, İthaki Yay., İstanbul, 2014.
- Smith, Wolfgang, *Kâinat ve Aşknlık*, çev. M.A. Özkan, İnsan Yay., İstanbul, 1996.
- Stevenson, Robert Lois, *Dr. Jekyll ve Mr. Hyde'ın Tuhaf Hikayesi*, çev. O. Çakmakçı, Bordo Siyah Yay., İstanbul, 2013.
- Topdemir, Hüseyin Gazi, "İnsan ve Doğa İlişkisi Üzerine Söyleşi", *Eski Yeni Dergisi*, Sayı 21, Ankara, 2011.

- Twenege, Jean .M, & Campbell, W. Keith, *Narsizm İleti*, çev. Ö. Korkmaz, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2010.
- Ünverdi, Mustafa, "İnanan İnsanda Küresel Çevre Sorumluluğunun Teolojik Nedenleri", *Çevre ve Ahlak Sempozyumu Bildiri Metinleri*, edit: M.D. Karacoşkun, G. Ü. Basımevi, Gaziantep, 2014.
- Vincent, Andrew, *Modern Politik İdeolojiler*, çev. A. Tüfekçi, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2006.
- Zaleha, Bernard Daley, "Our Only Heaven: Nature Veneration, Quest Religion, and Pro-Environment Behaviour, *Journal for the Study of Religion, Nature and Culture*, V. 7.2, Equinox Publishing, 2013.